

İnsan Haklarının Filozofik Temelleri

Ahmet GÜRBÜZ*

I- GİRİŞ

Felsefe/filozofi, varlığın sorgulanmasının insani ve objektif yönteminin adıdır. Daha geniş ve genel olarak kabul edilen bir anlatımla felsefe; fiziksel ya da fizikötesi varlığın tümel olarak ne olduğunun (ontoloji/varlık kuramı), ona ilişkin bilginin (epistemoloji/bilgi kuramı) ve nesnellüğünün yani genel geçerliliğinin (aksiyoloji/değer kuramı) sorgulanıp açıklığa kavuşturulması ve yaşamsal olarak işlevselleştirilmesi yönünde insani bir çaba içerisinde bulunulmasını ifade eder. 'İnsan Haklarının Filozofik Temelleri' de, bu anlatıma paralel olarak, insan haklarının ne olduğunun, ne anlama geldiğinin, temelindeki bilinç ve inancın, nesnel ve genel geçerli evrensel bir dayanağı bulunup bulunmadığının kritik edilerek açığa kavuşturulmasını kapsar. Bu çerçevede konuya ilişkin temel kavramların açıklanması, insan hakları yaklaşımına ilişkin kadim insanlık inancının tesbit edilip vurgulanması ve son olarak insan hakları anlayışını olumlu ve olumsuz yönde etkileyen faktörlere değinilmesi gerekir.

II- ETİMOLOJİK AÇILIM:

'İNSAN', 'HAK' VE

'İNSAN HAKLARI' KAVRAMLARI ÜZERİNE

A- İnsan

İnsanlık ve felsefe tarihinde "insan" kavramı üzerine çok şey söylenmiştir; onun 'toplumsal' yönüne işaret edildiği gibi, bazen de 'düşünen', 'başkaldıran' vb. bir varlık olduğu hususlarına dikkat çekilmiştir. 'Bilmek' ya da kadim söylemle 'kendini bilmek', bu bağlamda 'insan'ın en önemli ve değerli varoluş nedeni/amacı olarak sunulabilir. Kendini bilmeyen ya da bilinmeyen bir varlık, varlık kavramının özüne yabancı kalır.¹ "Kendini bil" buyruğu bir anlamda tüm insanlık idesinin, günümüz uygarlığının ve evrensel hukuk değerlerinin en temel ayırt edici özelliğini ve dayanağını oluşturmaktadır.² İnsan olmak; insanın 'bildiği' değersel hakikate, nesnel etik kabule karşı türden bir realiteye "hayır" diyebilmeyi³ gerektirir. Buddha, nesnelere seyretmenin güzel ama nesnelleşmenin korkunç bir şey olduğunu söylerken; Platon, nesnelere özlerini görmek için ideleri seyretmenin ve ruhun kendisini duyu verilerinden çevirmesi, kendisine dönmesi gerektiğini anlatırken; Husserl de, ideler bilgisinde "feno-

menolojik reduksiyon"la, yani nesnelere rastlantıya bağlı yanını silmek ya da araç içine almakla ancak gerçekliğin ortaya çıkarılabileceğini savunurken hep aynı şeyi vurgulamak istiyorlardı. Yine bu çerçevede, S. Freud'un, insanı "iki-lerini bastıran" bir varlık olarak görmesini de, insanın, ancak böyle bir varlık olduğundan dolayı algı dünyasının dışında ve üstünde bir düşünce dünyası kurabildiği biçiminde değerlendirmek gerekir.⁴ Reel insanlık tarihi yine bizzat insanlar tarafından yapılmıştır ve bu nedenle insanlar, Marks'ın deyişiyle, kendi dramlarının aktörleri ve otoriteleri olarak nitelendirilebilirler.⁵ Max Scheler'in deyişiyle de, insan, dünyada ve kendisinde oluşum içinde bulunan ideler düzeninin birlikte biçimlendiricisi, birlikte yapıcısı, birlikte gerçekleştiricisi; insan, karar verme varlığıdır.⁶ Kadim ve çağdaş felsefede, dış dünya karşısında "insan" kişiliğinin üstünlüğü böylece ortaya konmuş bulunmaktadır.⁷

İnsan yapısına ontolojik/varlıkbilimsel açıdan bakıldığında, insanın 'bedensel', psikolojik ve 'tinsel' olmak üzere üç temel karakteristik özelliğe sahip olduğu gözlemlenebilir. 'Bedensellik' yani maddi anlamda bir fiziksel yapıya sahip olmak ya da nedensellik yasası çerçevesinde işleyen psikolojik /ruhsal yapı, insanı diğer canlıların tümünden ayırt etmek için yeterli bir kriter işlevi görememektedir. İnsan varlığını diğer tüm varlıklardan ayırt edebilen kriter, onun özgün olarak taşıdığı 'tinsellik' boyutu ve kabiliyetidir. 'Tinsellik' (anlamsallık/maneviyat) kavramı, insanın, varlığı ve olayları anlamlandırabilme ve değerlendirebilme

potansiyelini deyimlemektedir. İnsan bu boyutu ve potansiyeli aracılığıyla, kendisinden başka hiçbir canlının yapmadığı şeyi yapabilir; nedensellik yasasının hükümlerini aşabilir, 'iyi' ya da 'kötü' bir varlık olmayı 'hak edebilir'. İnsan yine bu boyutu ve potansiyeli sayesinde 'hak' kavramını, adalet ve hukuk kültürünü içselleştirip toplumsal yaşamda yaygınlaştırmak için çaba harcayabilir.

B- Hak

'Hak' kavramı, insanla ve insanın 'olması gereken'i içselleştirmesini deyimleyen 'istenç' ve 'inanç'la birlikte, taşıdığı anlama kavuşmuştur. 'Haklar' terimi, genel olarak kişinin yararına uygun olarak özgürce davranma özerkliğine sahip olduğu alanı deyimler.⁸ İnsan olarak bizler, kendi özgür irademizle inandığımız için, bunun bir gereği olarak 'hak' kavramını tanıyıp kabullenmekte ve bu doğrultuda davranışlarda bulunmayı tercih etmekteyiz. Özde insan varlığının genelde tüm varlığın sahip olduğu en değerli yeteneğin 'istenç' (irade) olduğu söylenebilir. Adaletin ya da aynı anlamı taşıyan 'haksızlık yapmama gereği inancı'nın temeli olan ahlaksal anlayışımızı, sahip olduğumuz bu en değerli yeteneğimiz olan istencimiz aracılığıyla oluşturabilmekteyiz. Ahlak bilimi/etik ve nesnel ahlaksal anlayışımızın bir gereği olarak söz konusu olan adalet ilkesi ile özgürlük ve özgür istenç arasında, çatışki değil aksine bir uyum ve özdeşlik var bulunmaktadır. 'Hak' kavramı insan düşüncesi ve eylem yapısında aranır. Bu bir anlamda özneliliği yansıtmakla birlikte, bu

* Prof. Dr. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

(1) Aral, VVİS, s. 15.

(2) Foucault, s. 127.

(3) Scheler, İKY, s. 54.

(4) Scheler, İKY, s. 54-57; ayrıca bkz: Alekseyev, s. 114; Hegel, TG, s. 77.

(5) Dubrovski, s. 281.

(6) Scheler, FDC, s. 231.

(7) Friedmann, s. 424.

(8) Perry, s. 234-235.

özellik; eğer yaygın bir biçimde paylaşıyorsa ya da evrensel, bu durumda kişisel olmayan nesnel bir konuma sahip olacaktır. 'Hak' ve 'adalet' kavramlarının istemlerini kendi ussallığımız ve irademiz ölçüsünde algılar ve bu paralelde, sözü edilen istemlere bağlı kalırız. Bu durumda, hak ve adaletin istemleri dışsal sınırlandırmalar olmayacak; ilke olarak, bu istemlere muhatap olan kişilerce benimsenecek ve işlenip geliştirilecektir. Bu anlamda benimsenen hak ve adalet bağlamındaki ilkeler, özdayatımlı ilkeler olduklarından dolayı, bunların getirdiği sınırlandırmalar da öz sınırlandırmalardır ve bu nedenle özgürlüğün ürünleridirler.⁹ 'Hak' kavramının ve bu kavramın çoğulu olan 'hukuk' (haklar) kavramının alanı genel olarak tinsel bir alandır; bu zemin üzerinde onun öz temeli, devinin noktası özgür istençtir; öyle ki, özgür istenç, hukukun tözünü ve yazgısını oluşturur; hukuk sistemi, gerçekleşmiş özgürlük evrenidir, ikinci bir doğa durumunda oluşturulmuş yeni bir dünyadır adeta.¹⁰ Hak ve adaletin insanlarca gerçekleştirilebilmesi için, insanın doğa ve toplum karşısında özgür ve bağımsız bir konumda bulunması zorunludur. Hak ve adalet dayalı daha iyi bir dünyanın umut edilmesi, ancak bu dış dünyanın olaylarından ayrı bir içsel ve tinsel dünyanın algılanmasıyla sınırlı olarak olanaklıdır.¹¹

Temel hak ve özgürlüklerde deyimlenen, insanın varoluşuyla birlikte sahip olduğu insan hakları; ihlal edilemez ve devredilemez değerler olup, tüm uygar toplulukların ve insanlık toplumunun, barışın, esenliğin ve adaletin dinamizmini oluşturan temel doğal öğelerdir. İnsan

onuru, belirli temel doğal haklar aracılığıyla garanti edilir. Bu temel doğal hakların başlıcaları; insan kişiliğinin gelişimi hakkı, yaşam hakkı, insan bedeninin dokunulmazlığı, inanç ve vicdan özgürlüğü, düşünce özgürlüğü vb. haklardır. İnsan onurunu garanti eden bu temel hakların amacı, insanın devlet, toplum ya da ekonomik olgular gibi güçlerin basit bir objekti durumuna gelmesine engel olmaktır. İlke olarak, hakların sayısı sınırsızdır. Bu çerçevede önem arz eden bir husus; entelektüel haklar, bireysel varlığını koruma ve kollama hakkı, toplumsallıktan kaynaklanan sivil haklar vb. bütün hakların, sözü edilen bu doğal haklara dayanmış olma özelliğine sahip olmasıdır.¹² Bu birey haklarının tarihsel kökenleri bir yana, bu hakların formülasyonu modern bir olaydır ve bir yandan ortaçağın toplum düzenine bir tepki olarak, diğer yandan ise mutlak devlet anlayışına karşı bir güvence olarak geliştirilmiştir.

C- İnsan Hakları

Evrensel hukuk değerlerinin önemli bir somut içeriğini oluşturan insan hakları konusu ile ilgili olarak, kuşkusuz, insanlık tarihi teorik söylem ve pratik uygulamın örnek ve çabalarıyla donatıktır. Böyle bir ilgi kendi başına önemlidir; giderek, insan hakları anlayışlarının ön koşullarındandır; ancak, bu ilgi 'insan hakları olgusu' ile özdeşleştirilmemelidir.¹³ Bu konuda reel olarak teslim edilmesi gereken gerçek, insan hakları ve bu bağlamdaki ilkelerin, olgusal ve kuramsal olarak, onsekizinci yüzyılın sonlarında ve ondokuzuncu yüzyılın başlarında Batı düşüncesi

çerçevesinde sistematize edilip ortaya çıktıklarıdır.¹⁴ Bu bağlamda, eski yunan ve stoacı filozofların adalet ve eşitlik ilke ve değerlerini vurgulamalarının önemi özellikle belirtilmelidir.¹⁵ Bununla birlikte şu vurgu da yapılmalıdır ki, bir düşünce ve teorik yaklaşım olarak insan hakları kuramı, tüm insanlığın ortak bir değeridir ve bu açıdan insan hakları yaklaşımının tümüyle batı uygarlığının bir ürünü olduğunu ileri sürmek doğru olmaz. "İnsan haklarının bir Batı buluşu olmadığı" savı, Batılı olmayan çevrelerde insan haklarına ilişkin çağdaş tartışmaların ortak bir zemini olma özelliğini oluşturabilmektedir. Bu çerçevede, "bütün toplumların insan hakları düşüncesine sahip oldukları; ayrı kültürlere özgü ve değişik tarih dönemlerindeki bütün toplumların, insan hakları anlayışları sergiledikleri; giderek, 'insan hakları' kavramının izinin insan türünün başlangıcında bulunabileceği ve günümüzdeki bütün kuramların insan haklarına bağlı oldukları vb." ileri sürülebilmektedir. Bu savlara, kuşkusuz, 'insan hakları' kavramının 'insan onuru' anlamına indirgenmesi durumunda bir yerindelik payı verilebilirse de, bu konuda önemli olan; tarihsel açıdan özgül olmalarına karşın insan haklarının asıl olarak günümüzde büyük oranda ve neredeyse evrensel bir onay görmüş olmasının ve çağdaş toplumsal yaşam koşullarının insan hakları düşünce ve pratiğine yaygın bir uygulanabilirlik sağlayabilme özelliğinde olduğunun anlaşılması hususudur.¹⁶

Bir yandan insan haklarının nesnelliği etik olarak söz konusuken, diğer yandan bunlar ideal standartlar olarak en

azından söylemsel açıdan evrensel onay görmektedirler. Bütün devletler uluslararası insan hakları normlarını benimsediklerini ilan etmekte; insan haklarının ihlal edildiği suçlaması, uluslararası ilişkiler alanında yapılabilecek en güçlü ve etkili suçlamalar arasında yer almaktadır. Dünya devletlerinin büyük çoğunluğu, uluslararası insan hakları sözleşmelerine katılarak bu hakların gereklerini yerine getirmeye yönelik uluslararası hukuksal yükümlülükler altına girmişlerdir; geri kalan devletler ise ya bu sözleşmeleri imzalamış ama henüz onaylamamış, ya da bunları benimsediğini ve bunların içeriğine bağlı olduğunu açıklamıştır. Bütün bunlar, insan haklarının uluslararası normatif evrenselliğini göstermekte ve yansıtmaktadır. Bu uluslararası ahlaksal ve normatif evrenselliğin yanında; tarihsel özgüllüğüne karşın, dünyanın hemen her yerinde kendini gösteren benzer toplumsal değişimler nedeniyle, günümüzde insan hakları evrenselliğe yakın bir uygulanabilirlik kazanmıştır.¹⁷ Olgusal olarak insan haklarının sözde ve uygulamada görünen bu etkinliğinin yanında; insan hakları tüm toplumlara ve yönetimlere, gerekse olarak bir ödev ve yükümlülük de yüklemektedir. Bütün uluslar, tekil ve/veya birlikte olarak, insan hakları ihlallerine karşı güvenceleri güçlendirmek için daha çok çaba göstermelidirler.¹⁸

'İnsan hakları' kavramına ilişkin olarak şu önemli belirlemeler yapılabilir:¹⁹ İlk olarak, 'insan' kavramı insan hakları için savaşımdan soyutlanamaz. İkinci olarak, 'insan hakları' kavramı devinimli bir niteliğe sahiptir. Üçüncü

(9) Poole, s. 103.

(10) Hegel, IHP, s. 40.

(11) Aral, AY, s. 11; ayrıca bkz: Hegel, FBA, s. 3-4.

(12) Cooker, s. 675-676.

(13) Donnelly, s. 60.

(14) Bkz: Hatemi, s. 25.

(15) Marks, s. 187.

(16) Donnelly, s. 57-58.

(17) Donnelly, s. 11-12.

(18) Hakim/Lowenthal, s. 369.

(19) Nutku, s. 4.

olarak, 'insanlık' kavramının olgunlaşması kesintisiz değildir. Ve son olarak, ideal tavırları ve gelişmeleri parçalayan geri dönüşler, ne kadar uzun zamanlı ve güçlü olsalar da, onların yani insan haklarının kaçınılmaz pekişmesine engel olamaz ve 'olması gereken' bilincini geri çeviremezler. Böylece 'insan hakları', bir yandan ide diğer yanda da gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır; ide ve gerçeklik, ikisi birden insanlı dünyayı kurarlar; İdeyle sınırlı kalmak toplumsallaşmaktan, toplumsal gerçeklik içinde sürüklenmek ise ide'yi anlayıp değerlendirebilme olanağından yoksun kalmayı sonuçlar. Önemli olan hem geçitleri kurmak yani bu ikisi arasındaki bağı ayırmsayıp algılamak, ve sonra da üzerinden karşıya geçmek yani bunların üstüne çıkabilmeyi başarmaktadır.²⁰

III- KADİM İNSANLIK İDESİ ÇERÇEVESİNDE İNSAN HAKLARI İNANCININ ÖZÜ

*Öyle davran ki, senin istencinin maksimi her zaman genel bir yasa koymanın ilkesi olarak geçerlik kazanabilsin (Immanuel Kant).*²¹

*Vera'dan (kötü'den sakınma, titizlik) kolayı ne; vicdanında iz bırakan şeyi terk et, olur biter (S. Sevrî).*²²

İnsanlık tarihinin ortak ve kadim (köklü anlamda yerleşik ve genel kabul gören) insanlık idesinde 'insan hakları' anlayışının temelini, 'hak ve adalet'in olumlu ve değerli, 'haksızlık ve adaletsizliğin' ise olumsuz ve değersiz görülmesi öz inancının oluşturduğu genel olarak söylenebilir. "Sana

davranılmasını istediğin biçimde sen de başkalarına davranmalısın" ya da "sana yapılmasını istemediğin şeyi sen de başkalarına yapmamalısın" biçimindeki benzer anlamları içeren değişik biçimli ve anlamsal olarak özdeş ya da benzer tümceler, bir tek tümceyle, kadim insanlık idesi açısından doğru olanın ve erdemlin öz içeriğini yansıtmaktadır.

Bu içerikteki bir yöntem, etik değerlerin genel geçerlilik ve bağlayıcılığının ya da objektivitesinin olumlu yönde temellendirilmesinin fenomenolojik yöntemle yapılmasıyla uyum göstermektedir. Başka bir ifade ile insan; bir varlık, nesne ya da olayı 'iyi' ya da 'kötü', 'haklı' ya da 'haksız', 'güzel' ya da 'çirkin' diye değerlendirirken, bu değerlendirmenin özündeki ve temelindeki 'olması gereken' kriterini ve inancını yalnızca tekil olarak kendisi için geçerli görmemekte, kendisinin yerinde kim bulunursa bulunsun aynı değerlendirmeye özünün onun için de geçerli ve söz konusu olduğunu düşünmekte; bir diğer deyimle ile 'nesnelleştirme'de bulunmaktadır. İşte değerlendirmelerin yöntemini oluşturan bu 'nesnelleştirme' olayı, bir bakıma kadim insanlık idesinin genel olarak erdemlilik ve özel olarak ta insan hakları inancı ve yaklaşımının özünü ve temelini oluşturmaktadır.

'Nesnelleştirme'nin nedeni, kuşkusuz, insan varlığının diğer canlılardan farklı olarak sahip olduğu 'tinsellik' boyutundan başka bir şey değildir. 'Tinsellik' (anlamsallık / maneviyat), insanın varlık ve olayları ve onların oluş biçimlerini anlamlandırma, benimseme/benimsememe tavrını gösterme, değerlendirme kabiliyetini ifade eder. İnsanın, ancak kendisi aracılığıyla

gerçekliği yani 'olan'ı eleştirip onun karşısına 'olması gereken'i koyabildiği tinsellik tüm insan varlığında var ve özdeş olduğundan dolayı, tüm insanlar için özdeş değerlerin geçerli olacağı söylenebilir. Her insanın bireysel kişiliği kökünü doğrudan doğruya tinsellikte bulduğu için, her insanın kendi metafizik gerçeğini bulabileceği yöntemin kesin ve genel geçer olduğu ileri sürülebilir.²³

Bir davranış, eylem ya da tutumun erdemli olup olmadığı ne ile belirlenecektir; erdemli eylem gerçekleştirmek isteyen kişi, neyin erdemli olduğunu nasıl bilecektir? Bu ağır ve zor sorunun yanıtı, bir açıdan bakılınca, çok sade ve basit olarak karşımızda duruyor olabilir: Bu yanıt, erdemliliğin ölçütünün insan doğasında ya da içsellikinde barınık olduğunun başka bir anlatımla ifade edilmesini yansıtmaktadır. İyilik yapmak amaç ve niyetini temelli bir biçimde taşıyor olan birey, gerekli düşünsel uğraşı ve çabayı gösterirse, neyin 'iyilik' olduğunu kendi özgür içsellikinde bulgulayabilecektir. Bu 'vicdan ve içsellik' özelliğindeki erdemlilik ölçütü, kuşkusuz, 'bilgi ve bilim temeline oturma kesin koşulunu içeriyor olmak'la söz konusu olabilecektir. Bilgi ve bilime karşıt bir insan 'vicdanı' ya da 'içsellik'in erdemliliğin ölçütü olan ilke ve davranış biçimlerini bulgulayıp kavraması elbette olanaksız kalacaktır. Bu konuda objektif ölçüt, kuşkusuz, çağdaş insanlık idesi düzleminde genel kabul görmüş ilkelerdir. Yapılması gereken ise, sözü edilen bu ilkelerin anlaşılıp yaygınlaşmasını sağlayacak demokratik ve özgür bilinçlenme sürecinin ve ortamının sağlanmasına çalışılmasıdır.

Diğer yandan, genel geçerli ve bağlayıcı olması gerekenin, toplumsal yaşamı ve toplumu ilgilendiren hukuksal değerlerle sınırlı olduğu hususu göz ardı edilmemelidir. Bu konuda çağdaş insanlık hukukunun kazanımlarını yansıtan ve temel hak ve özgürlükler, hukuk devleti, demokrasi, toplumsal adalet, özgürlük, eşitlik gibi temel ilkeleri içeren 'evrensel hukuksal değerler',²⁴ insanlık idesinin 'geniş anlamda insan hakları' inancının çağdaş ürünlerini yansıtmakta ve çağdaş dünyaya önemli bir 'olanaklılık durumu' sunmaktadır.

IV- İNSAN HAKLARI ANLAYIŞININ YERLEŞMESİNİN OLUMLU ETKENLERİ

A- İnanç

Özgür bir istence ve bu özgür istenç temelinde 'inanmak' kabiliyetine sahip olmak, bütün evren içerisinde yalnızca insanlar için söz konusu olan bir farklılıktır. Sadece insan kendi kendisini aşabilir; bir merkezden, sanki kendisi zaman-uzay dünyasının ötesindeymiş gibi, her şeyi, bu arada kendisini de, bilgisinin nesnesi olarak algılayabilir. Böylece insan, kendisine ve dünyaya üstün olan bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵ İnsanlık, bir bütün olarak doğada etik değerlerin görünüm kazanmasıdır. Bütün bunlar insan yaşamının olağanüstü önemliliğini vurgulamaktadır; çünkü insan, görüngüleri ve evrimi etik anlamda değerlendirme yeteneğine sahip tek varlıktır.²⁶

(20) Nutku, s. 5.

(21) Kant, s. 62.

(22) Kuşçyri, s. 204.

(23) Scheler, FDC, s. 231; ayrıca bkz.: Hegel, TG, s. 470.

(24) Geniş bilgi için bkz: GÜRBÜZ, HM, S. 90-127.

(25) Scheler, İKY, s. 49.

(26) Bookchin, s. 50-51.

İnsan haklarının kaynağı insanın ahlaksal doğasıdır; bunun ise bilimsel olarak araştırılan gereksinmelere dayanan "insan doğası" ile ilişkisi çok azdır. İnsan haklarına, yaşam için değil fakat onurlu bir yaşam için "gereksinme" duyulur. Uluslararası insan hakları sözleşmelerinde belirtildiği gibi, insan hakları "insan kişinin özündeki onur"dan kaynaklanır. İnsan hakları ihlalleri, bir kimsenin 'insanlığını' yadsırlar, yoksa kişinin gereksinmelerini karşılamasını her zaman engellemezler.²⁷ İnsan haklarına, bir insana özgü 'değerli' bir yaşam için "gereksinme" duyulur; insan haklarına temel oluşturan insan 'doğa'sı, ahlaksal bir postula, insan olarak varolabilmeye ilişkin ahlaksal bir inançtır.

Diğer yandan, gerçek özgürlüğün filozofik bağlamda etik değerlere inanmakla ancak elde edilebileceği de vurgulanmalıdır: Özgürlük insanın kendisine uyması, dışsal etkenlere bağımlılıktan kurtulmasıdır; "kendisi" ise, ancak onun tinsel yanı ve bu tinsel yanından kök salan özgür inanması olabilir. İnsan Hakları inancının kavranıp içselleştirilmesinin gerçeklik kazanabilmesi için, öncelikle, temel etik değerlere ilişkin olumlu bir kabulün ve inancın bulunması gerekir. Bu bağlamdaki kabul ve inancın mevcudiyeti ise, hiç kuşkusuz, içinde bulunulan koşullar ve ortam nasıl olursa olsun, sonuç olarak ilgili bireyin bizzat kendisinin özgür istencine bağlıdır. Koşullar ne kadar olumlu olursa olsun, bu durum, ilgili bireyin etik değerlere inanması sonucunu kendiliğinden yaratmayacaktır. Bu konuda yapılabilecek tek şey, toplumsal ve bireysel bilinçlenme sürecinde ya da eğitim ve öğrenimde bu çerçevedeki bilgi verilerine ve

donanımına sahip olunmasının sağlanması yönünde bitmez tükenmez bir çaba içerisinde olunmasıdır.

B- Sevgi

Sevgi varoluşun özüdür (İbn Arabî)²⁸

İnsan hakları inancının kavranıp içselleştirilmesinin sağlanabilmesi, temelde, sevgi tözünün benliğimizde yer edinmesiyle olanaklı hale gelebilir ancak: Sevgi'ye ilişkin en kapsamlı yaklaşım, büyük sufi düşünür İbn Arabî'nin açıklamalarında yer alan "varoluşun özü" nitelendirmesinde saklıdır. Bu anlatımda, varoluş, özsel olarak sevgi'ye bağımlılandırılmış bulunmaktadır. Tüm varlığın, bu bağlamda "büyük insan evren" in ve "küçük evren insan" ın varlığının temel nedeni ve özü, sevgi'de barınmaktadır. 'Evrenin anlamlı varlığı' olma potansiyeline sahip insanın özgün ve özgür bir bireysellik sahibi olması yani gerçek anlamda varolması; onun, sevgiyi bulgulaması, algılaması ve yaşantılamasıyla olanaklıdır. Sevgi ile tanışmadan, onu ayırmısamadan, duyumsamadan ve yaşantıya aktarmadan 'olup-biten bir ömrün' hiçbir anlamı ve gerçek varlığı söz konusu olamaz.

"Sevgi", yalnızca özel ya da kişisel bir ilişki biçimi olarak anlaşılmaktan kurtarılmalıdır öncelikle. Duyumsadığımızı yalnızca belirli bir kişiye, nesneye ya da varlığa karşı duyumsuyorsak; yalnızca annemiz, çocuğumuz, toplumumuz, grubumuz, vatanımız vb. için 'iyiliğini istemek, kendilerine karşı hoşgörülülük ve iyiniyetli olmak' erdemliliklerini gösteriyorsak, bu durum, kelimelerin gerçek anlamıyla 'doğal (doğada süregelen)' bir bencillik duygulanımı olmaktan öte hiçbir anlam ve değere sahip değildir. Başka bir anlatımla,

'doğamız gereği' yaşadığımız duygulanım ve yaşantı biçimlerimizi "sevgi" kavramını kılıf yaparak sunmaya hakkımız olmamalıdır. İnsanlar 'doğal' bir varlık olarak 'doğaları gereği' annelerine, çocuklarına, eşlerine, vatanlarına vb. karşı olumlu bir duygulanım taşırlar. Bu 'doğal' olduğu gibi yadsınacak bir durum da değildir kuşkusuz. Oysa sevgi'nin bizden beklediği bunun ötesinde bir şeydir; tüm varlığa yönelik bulunmalıdır. Sevginin önemli özelliklerinden birisi, böylece, yalnızca belirli bir nesne, kişi, grup vb. için söz konusu olmaması gereğidir. Sevginin belirli bir nesnesi olsa da, bu nesne ile sınırlı kalmamaz; ya da en azından, sevgi, yönceldiği nesne açısından kişisel olamaz. Sevgiyi yaşayan kuşkusuz kişidir, yani bireydir; ama bireyin duyumsadığı, yaşadığı bu şey yalnızca belirli bir kişi, nesne ya da grup için söz konusu olmakla kalmamalıdır. Bu niteliğiyle sevgi, sülilerin²⁹ benzetmesiyle, toprak ya da yağmur gibidir; ona yalnızca belirli kişilerin dokunabilmesi ya da onun yalnızca belirli alanlara yağması düşünülemez; o, herkes ve her şey için var olmak durumundadır.

Bunun gibi, sevginin temel bir ögesi de, herhangi bir karşılık beklentisine ya da sahip olma arzusuna dayandırılmaması gereğidir. Sevgi, herhangi bir nedene dayalı olamaz. Karşılık beklentisi, sahip olma arzusu, doğal istek ve arzuların doyurulması; kişisel çıkar, ün ve iktidar sağlama isteği, belli bir ideolojik ya da dinsel. gurubun egemenlik alanının çoğaltılması amacı vb. tüm bunlar, sonunda birer materyal (maddi) 'neden' olmaktan öte bir şey değildir. Kuşkusuz burada 'neden' ile anlatılmak istenen, 'doğamız gereği' bize hük-

metrne eğiliminde olan duygulanım ve düşüncelerimizdir. Bu anlamda 'neden-siz olmak' sevginin önemli bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu aşamada artık sevginin gerçekte ve özünde bir 'içsel tutum' olarak anlaşılması gerektiği söylenebilir. Sevgi, belirli bir nedene dayalı ve yalnızca belirli bir kişi ya da nesne için söz konusu olarak değil; bunun ötesinde, 'sürekli, nesnel ve soyut bir içsel tutum' olarak anlaşılmalıdır: Varoluşumuzun özünü oluşturan, hiçbir maddi ya da doğal nedene dayanmayan ve tüm varlığa, insanlığa karşı duyumsadığımız, sergilediğimiz bir içsel tutum; bizi tüm bu neden'lerin üstünde ve dışında tutan, karşısında öznelliğin ve kişiseliliğin silindiği bir içsel tutum! Öyle bir içsel tutum ki, sürekli olarak aklımızda ve kalbimizde egemenlik kurmakta; algılamalarımızı, değerlendirmelerimizi ve duygulanımlarımızı belirlemekte; bizi sürekli bir biçimde yenilemekte ve yaşarken oluşturmaktadır. Bu sönmez içsel devinim, bizi, kendi aracılığıyla nedensellik dünyasının üstüne çıkarmakta, kişilik sahibi özgür varlıklar kılmaktadır. Sevginin bu denli aydınlatılma ve vurgulanma durumunda oluşu, özellikle günümüz dünyası ve insanlığı için geçerlidir. Çağımız insanlığınca "övlülen (en çok sözü edilen) ama yaşantılamayan" sevgi;³⁰ gerçek ve özü açısından kavranmak, duyumsanmak ve eylemselliğe aktarılmak durumundadır.

'Sevgi' kavramıyla insan haklarının özünü oluşturan 'hak' ve 'adalet' kavramları arasında çok önemli ve belirleyici bir ilişki vardır. Bu önemli ve belirleyici ilişki bilinmeden ve olumlu yönde işlevselleştirilmeden; adaletli ve barışçıl bir toplumsal yaşam düzenleme

(27) Donnelly, s. 27.

(28) İbn Arabî, s. 28.

(29) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: GÜRBÜZ, HİD, s. 30-36.

(30) Sponville, s. 50.

ödevindeki hukukun, kendisinden beklenen işlevi yerine getirmesi olanaksızlaşır. Hukuk'un en temel ve belirleyici ögesi 'adalet' kavramıdır. Hukuk bir bakıma 'adalet'e yönelik bulunan, en son ve nihai amacı 'adalet'i sağlamak olan, ideali ve ideali 'adalet' olan, bir toplumsal yaşam sistematiği bütünüdür. Hukukun ideal ya da olması gerekene ilişkin temel ögesi olan 'adalet' kavramı ise, bir yandan böylece hukukun nihai amacı ve ereği olmakla, 'hukuksal bir değer' olma özelliğindedir; diğer yandan ise, subjektif (kişisel) 'adaletseverlik duygusu' anlamında, 'ahlaksal (etik) değerler' alanına ilişkin bulunmaktadır. 'Adaletseverlik, yardımseverlik, dürüstlük, iyiniyet vb.' ahlaksal değerlerin en temel özellikleri ise, tüm zaman ve mekan koşullarında tüm insanları kesin olarak bağlayıcı olmalarıdır. Hangi zaman ve mekanda, hangi koşulda, hangi özellik ve nitelikte olursa olsun tüm insanlar, ahlaksal değerlerin bağlayıcı buyruklarını bilmek, içselleştirmek ve yaşantılamak sorumluluğundadırlar. İşte 'sevgi' kavramını adalet ya da hukukun etik değer özütüyle ilintili kılan husus, bu kavramın da 'ahlaksal değerler' alanına ilişkin bir temel değer oluşudur. 'Sevgi' kavramı, her şeyden önce, bireyi gerçek anlamda var kılan istençlilik, özgürlük ve ahlaksallık alanına ilişkin bulunmaktadır.

C- Bağımsız Kişilik ya da Nesnel Davranış İlkesi

İnsan hakları anlayışının bireysel, toplumsal ve yönetsel olarak geliştirilip yaygınlaştırılması, bir açıdan, toplumu oluşturan bireylerin bir şahsiyet olarak bağımsız kişilik ya da nesnel davranış anlayışına sahip olma durumlarına bağlı bulunmaktadır. Bağımsız kişilik ya da nesnel davranış karakterine

sahip olmak ise, 'erdem' kavramının doğru bir biçimde anlaşılıp kavranmasını gerektirir.

Etik değerlerin özünü teşkil eden 'erdem' kavramına ve ona inanca ilişkin olarak şu önemli belirlemelerde bulunulabilir: Bir davranış, tutum ya da eylemin 'erdemli' diye nitelendirilebilmesi için; yapılan 'iyilik'in hiçbir dinsel, etnik, ideolojik, biyolojik vb. ayırım yapılmadan ve tüm insanların eşit olarak değerlendirilmesi temelinde gerçekleştirilmiş olması gerekir. 'İyi davranış' yalnızca belirli nitelik ya da statüde olan kimseler için gerçekleştiriliyor ve diğer insanlar bundan yoksun bırakılıyorsa, bu davranışın 'iyi'liğinden söz etmek sadece kendimizi kandırmak anlamına gelir. Böylesi bir ayrımcılık 'iyilik' yapılmak durumunda olan kimselerin nitelik ve statülerine ilişkin olabileceği gibi; bu konuda daha da önemli ve üstesinden gelmenin zor olduğu bir durum da, 'iyilik' yapma konumundaki bireyin psikolojik, duygulanımsal, kişilik yapısına (kin, kıskançlık, gurur vb.) ilişkin olanı'dır. Ayrımcılık hiçbir biçimde söz konusu olmamalıdır; içsel yapıda da, dış koşullarla ilgili durumlar konusunda da tam bir önyargısızlık, tarafsızlık ve nesnellik egemen olmalıdır. Zaman ve mekan koşullarına ilişkin faktörler, erdemli insanın erdemlilik kişiliğinde hiçbir sınırlama, sapma, engelleme oluşturamamalıdır; erdemlilik 'her zaman ve koşulda sergilenebiliyor' olmalıdır.

Erdemli davranışın bunun dışında da önemli, temel öğeleri bulunmaktadır: Erdemli davranışın önemli ve onusuz olmaz bir ögesi, eylemin başkalarının değerlendirmeleri ölçüt alınarak gerçekleştiriliyor olmamasıdır. Eğer bir 'iyilik', diğer kimselerce 'iyi bir insan' olarak nitelendirilmek amacı ve arzusuyla yapılıyorsa ya da 'iyi bir insan' olmanın

psikolojik doyumuna ulaşılacak için gerçekleştiriliyorsa, kuşkusuz, bu eylemselliğe 'erdemlilik' vasfı verilemez. Erdemli davranış, başkalarının bilmezliğine karşı; dahası, bunu yapan kişinin kendisinin bile 'yaptığı iyiliği unutmak' durumunu kapsamak üzere var olmalıdır. Erdemli davranışın önemli bir temel ögesi de, karşılık beklentisine dayalı olmaması gereğidir. Kendisine iyilik yapılan birisinden iyilik beklemek, yapılan 'iyiliğin' özden yoksun olduğunun açık bir göstergesidir. Özellikle toplumsal yaşam ilişkilerindeki dürüstlüğü, içtenliği ve özgürlüğü engellemek açısından, bu sözü edilen 'karşılık beklentisi durumu'na vurgu yapmak gerekir. Kendilerine 'iyilik' yaptığımızı düşündüğümüz kimselerin bu iyiliğe karşılık vermelerini beklemekle, bir bakıma onları istenç dışı, dürüst olmayan, yapmacık davranış ve tutumlara zorlamış olmaktadır.

D- Demokratik Toplumsal Yönetim

İnsan hakları anlayışının yerleşebilmesi, bir açıdan da, demokratik bir yönetim olgusunun sürekli bir biçimde varlığını gerekli kılmaktadır. Evrensel hukuksal değerlerin önemli bir içeriksel ögesini oluşturan demokrasi, günümüz dünyasında bütün yönetimlerin meşruluklarının bir ölçütü olarak benimsenmektedir. Demokrasi halkın egemenliğini deyimler ve bu nedenle pozitif politik özgürlüğü içerir; bir demokrasinin, tüm yurttaşlarının karar süreçlerine katılmasına olanak tanıyan ve bunu sağlayan kurumlarla işlemesi demokratik politikanın özünü oluşturur. Demokrasi anlayışı, çağımızın, damgasını taşıdığı ana karakterlerinin başında gelir; öyle ki, demokrasiye temelde ters düşen

ideolojiler bile, bu kimlikleriyle ortaya çıkamamakta, gerçek demokrasiyi kendilerinin gerçekleştirdiklerini ileri sürmekten bile geri kalmamaktadırlar. Bu nedenle, tüm olumsuz gelişmelerin önüne geçmek için, demokrasi düşüncesinin temel ve onusuz olmaz ilkelerini vurgulamak gerekir.

Demokratik bir politikayı oluşturan temel ilkeler olarak şunlar vurgulanabilir:⁽³¹⁾ İlk olarak, her yurttaşın kişisel özgürlüğü ve her ulusun bağımsızlığı bizim eylemimize bağlıymış gibi davranmak; bu, aynı zamanda özgürlüğün ahlaksal maksimumu ve politik ilkesini deyimler. İkinci olarak, tek bir yurttaş ya da ulus örneğinde bile uyulmasını istediğimiz politik kurallar, ulusal ve uluslararası yasalar doğrultusunda hareket etmek; bu da, politik adaletin ahlaksal maksimumu ve politik ilkesini deyimler. Üçüncü olarak, bütün politik ilişkilerde bütün insanların politik kararlar alabilecek yetenekte olduğunu düşünüp, önerilerimizde planlarımızı açık tartışmaya sunmak ve tartışmanın sonucuna göre davranmak; bu kural, eşitliğin ahlaksal maksimumu ve politik ilkesini deyimler. Dördüncü olarak, özgürlük, adalet ve eşitlik maksimleriyle çatışma olmaksızın karşılanabilecek bütün insan gereksinimlerini tanımak; bu, adaletli olmanın ahlaksal maksimumu ve politik ilkesini deyimler. Son olarak, bütün ilişkilerde, diğer maksimlerle çelişmeksizin, en ağır acıları yaşayan sınıf, grup ve ulusları desteklemek; bu ise, hakkaniyetin politik ilkesi ve ahlaksal maksimumu deyimler. Vurgulanan bu ilkeler, demokratik politikanın evrensel politik ilkeleri olarak benimsenmelidir. Bu maksimler doğrultusunda, demokratik politikanın temel yasasını şu biçimde formüle etmek olanaklıdır: Özgür ve us sahibi tüm insanların

(31) Heller/Behar, s. 104-105.

eylemimizin politik ilkelerini onaylamasına olanak tanıyan bir biçimde davranmalıyız. Bu temel yasa; bir genel uzlaşmayı, bütün politik kararlarda gerçekleşmesi söz konusu olan bir uzlaşmayı değil, ama bu kararların politik ilkelerinde söz konusu olan bir uzlaşmayı olanaklılaştırır.³² 'Demokrasi' kavramının geçirdiği tarihsel değişiklikler ve değişik kullanımlar bir yana bırakılacak olursa, bu kavramın; genel olarak, siyasal erkin halk desteğine dayanmasını garanti edecek bir dizi kurumun varlığını, hukuksal sistemin yürütme erkinden bağımsızlığını ve yasaların yönetici seçkinlerin aleti durumunda olmamasını, tüm yurttaşların yasa önündeki eşitliğini, temel insan hak ve özgürlüklerini garantileyen hukuksal sistem içerisinde düzenlenmiş zorlayıcı engellerin varlığını içerdiği söylenebilir.³³

Demokrasi ilkesi; kavranılması açısından süreçsel bir oluşumu yansıtan, son derece kapsamlı ve esnek bir yapıya sahip olan, insanlık uygarlığının uzun ve tarihsel deneyimindeki çok çeşitli görüşlerden beslenen bir özellik taşıyor. Demokrasi anlayışının süreçsel oluşumunu deyimleyen bu gelişim, günümüzde de sürmektedir. Bununla birlikte, demokrasinin bazı temel öğelerinin bulunduğu ve bunların kollanıp korunması gerektiği vurgulanmalıdır. Bu konuda genel olarak bireysel hakların toplumsal sorumluluk ile dengelenmesi zorunluluğuna dikkat etmek gerekir.³⁴ Klasik demokrasi anlayışı, insansal hak ve özgürlükleri soyut olarak öngördüğünden, soyut insana dayanmış; bunu realitede gerçekleştirmek amacıyla

geliştirilen toplumsal demokrasi anlayışı ise, insanın somut alanda içinde bulunduğu koşulları göz önüne almak gerektiğini vurgulamıştır.³⁵ Demokratik ilkeler, eylemlerin yetke, erk ve güç ile ilgili olduğu tüm durumlarda çelişkiye düşmeksizin başvurulması gereken evrensel düzeydeki standartları yansıttığından dolayı³⁶ büyük bir öneme sahiptirler ve bu nedendir ki demokrasinin gelişmesinde, kitlelerin politikaya özerk olarak girmelerinden her zaman rahatsız olan ayrıcalıklı ve egemen gruplar tarafından sürekli olarak bir tehdit durumunun olabileceği hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.³⁷

V- İNSAN HAKLARI ANLAYIŞININ YERLEŞMESİNİN ENGELLEYİCİ FAKTÖRLERİ

A- İdeoloji

İnsan Hakları İnançının kavranması ve içselleştirilmesinde en önemli ve etkin olumsuz faktör olarak, 'ideoloji' kavram ve olgusu'ndan söz etmek gerekir. 'İdeoloji' kavramı, günümüzdeki anlaşılma biçimine paralel olarak burada olumsuz anlamıyla alınmaktadır. İdeoloji olgusu; düşünce ve eylemlerde nesnel olmamak, önyargılar doğrultusunda davranmak, gerçekliği tanımamak, dünyayı yalnızca kendi düşünceleri ve tasarımlarına göre biçimlendirmeye çaba göstermek durumlarını anlatmaktadır. Kendisini belirli bir ideolojiye ait olarak gören ideolog, biricik hakikat olarak gördüğü görüşünü tüm insanlara zorla benimsetip dünyaya kendi tasarımları

doğrultusunda bir yön ve biçim vermek ister. Dolayısıyla ideoloji her şeyden önce bilginin bir ayıbı, bilgide bir yanlış olarak nitelendirilebilir.³⁸ Bununla birlikte, ideoloji, kendi bağımlılarının yalnızca algılama ve değerlendirme yeteneğini bozmakla kalmaz, çoğunlukla onların hakikat karşısındaki tutumlarını da etkileyerek kendilerini bu bağlamda dürüstlük ve içtenlikten yoksun bırakır. İdeoloji bağımlısı, yalnızca kendisini aldatmakla kalmaz; gerçekliği kendi dogmatik görüşüne paralel değişik yorum yöntemleriyle gizlemek ya da değiştirmek yoluyla, başkalarını da bilinçli olarak yanıltır.³⁹

İdeoloji kavramı ve olgusunun bu denli olumsuz bir nitelik kazanmasıyla, temel ahlaksal değerlerden birisini oluşturan 'alçakgönüllülük' erdeminden yoksun bulunma arasında yakın bir ilişki ve etkileşim olduğu söylenebilir. Bu iki durum, yani ideoloji bağımlılığı ile 'alçakgönüllülük' erdeminden yoksunluk', adeta birbirini destekler özelliktedir. Alçakgönüllülük etik değeri, bireyin kendi sonluluğunun bilincinde olmasını, her zaman ve koşulda nesnel hakikati benimsemeye hazır durumda bulunmasını deyimler. Birey; eğer nesnel hakikati benimsemeyi değil de kendi belirlenmiş psikolojik, toplumsal, siyasal vb. tutku ve bağımlılıklarını doyuma ulaştırmayı amaç edinmiş ya da bu duruma sokulmuşsa, kuşkusuz, gerçek ve özgür varlık sahibi bir kişilik olmaktan uzaklaşıp, bir araç olma konumuna düşmüş olacaktır.

Bireyde alçakgönüllülük (huşu; nesnel gerçeği benimseme istenci) bulunduğu göstergesi, kızdırıldığında ya da isteğine aykırı davranıldığında

ya da reddedilme durumunda kaldığında bile, nesnel hakikatlılık varsa bunu kabul ile karşılaşmasıdır (Kuşeyri).⁴⁰

Bilge olumlayıcı ve benimsemeye hazır; bilgiden yoksun kimse ise iddiacı (görüşünde diretici) ve olumsuzlayıcı'dır (Tusi).⁴¹

B- 'Ben'e ve 'Başkaları'na İlişkin Engeller

İnsan Hakları İnançının kavranıp içselleştirilmesinin önemli bir olumsuz faktörü de 'ben' ve 'başkaları' kavramlarına ilişkin olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olumsuz etkenler, benzer bir diğer adlandırmayla, 'dışsal' ya da 'içsel' etkenler biçiminde değişiklik gösterebilir.

Bireyin özgün ve özgür varoluşsal sürece girişini engelleyen temel faktörlerin başında, 'ben' faktörü gelir. 'Ben' kavramı, burada, 'toplumsal belirlenim ya da biçimlendirmeleri de içeren doğal nedensellik yasaları doğrultusunda oluşan, özgür istenç ve bilinç temelinden yoksun doğal ya da toplumsal benlik' anlamında kullanılmaktadır. Bireyin özgürleşmesinin ve gerçek kişilik edinmesinin biricik temel yolu, bu anlamdaki doğal benlik durumunu aşip, kendi özgür istenç ve bilinciyle kişiliğini kurmasından geçer. Kişi, kendi istenci ve içselleştirmesi olmadan kendisinde bulunan doğal benlik yapısını aşılmaz bir gerçeklik olarak algılayınca, kaçınılmaz olarak, tüm ömrü boyunca bu doğal benlik yapısı kapsamında kalmaya tutsak olacak ve özgürleşme yolunda adım atmaktan uzak kalacaktır.

(32) Heller/Feher, s. 105.

(33) Kolakowski, s. 389.

(34) Friedmann, s. 426.

(35) Özbilgen, s. 159.

(36) Heller/Feher, s. 107-108.

(37) Bouomoro, SS, s. 12.

(38) Aral, DGN, s. 33.

(39) Aral, DGN, s. 33.

(40) Kuşeyri, s. 223.

(41) Tusi, s. 415.

İdeolojik, dinsel, etnik vb. savların tutsağı olmuş ya da bu bağlamdaki organizasyonların içerisine adeta kendisini bir 'belirlenen nesne' gibi bırakmış bir kişilik, bağımsız ve tarafsız bir kişilik olma niteliğinden yoksun kalacaktır. Bunun gibi, bireysel olarak kendisinin, çevresinin ya da herhangi bir nitelikteki herhangi bir topluluğun istek ve çıkarlarını sağlamak amacını içselleştirmiş bir kişilik, olayları ve hakikati tarafsız ve objektif bir biçimde algılamada ve değerlendirmede yetkin bir kişilik olarak vasıflandırılmaz. Bu konuda daha da önemli olumsuz dinamikler; tutku, kin, düşmanlık, kibir, çekememezlik, üstünlük taslama gibi olumsuz psikolojik duygulanımları yansıtan içsel etkenlerdir.

'Ben' duvarı, bazı durumlarda, 'kendini üstün tutma, kendini değerli ve diğer insanları değersiz bulma, kendi egosuna değer yükleme' biçiminde somutlaşır. Bireyin kendini üstün tutması, kendi benliğini değerli bulması bazen 'bilgisiyle övünmek' biçiminde de yansiyebilir. Bilgi sahibi olmakla övünmek ve üstünlük taslamak, gerçekte bilgi ve bilime ilişkin yanlış bir algılayışın göstergesidir. Çünkü bilgi ve bilim, özellikle filozofik bağlamdaki bilgi; sonuçta bireyin gerçekliğini, olay ve olguların nedenlerini ve anlamını araştırıp ortaya koyduğu gibi, diğer yandan da, değerliliğin tek başına bilgi taşıyıcısı olmakta değil de erdem ve ahlaksallığa yönelik değerlerin içselleştirilip yaşantılanmasında olduğunu işaret edip vurgular.

'Başkaları' kavramı burada genel olarak bireyin, kendi gerçek değerlendirmesi ve inançlarının oluşmasında

diğer insanların ya da toplumun salt anlamda belirleyici olmasına olanak tanımaması gereği anlamında kullanılmaktadır. Birey, erdemlilik sürecinde başarı sağlayabilmek için, kendi ahlaksal değerlerini, yaşam felsefesini, dinsel inançlarını ve bunun gibi diğer, gerçek kişiliğine ilişkin tüm inanç ve değerlendirmeleri; başkalarının ve toplumun etkisinde kalmadan, onların tutsağı olmadan kendi özgün ve özgür istenciyle özümseyerek ve içselleştirerek oluşturabilmeli, kurabilmelidir. Başkalarının yaşam felsefemizin ve kişiliğimizin oluşmasında belirleyici olmaktan dışlanmaları gereğinin kavranması, bir açıdan da, gerçek bilginin ve erdemliliğin elde edilebilmesi için kesin bir koşul konumundadır. Başkalarına yönelik, bu bağlamda tavır koyabilmek için, kuşkusuz onların kınama ve nor görmelerinden etkilenmemek; dahası, bu kınamalara, destekleyici etken işlevini yükleyebilmek gerekir. Bu anlatımın, yani 'başkaları'nın bu bağlamda değerlendirilmesinin, yalnızca değer yaratma kaynağı olmak açısından söz konusu ve bununla sınırlı olduğu kuşkusuz anımsanmalıdır. Diğer insanlara ve topluma karşı söz konusu olan her türlü sorumluluklar ve ilişki biçimleri, kuşkusuz geçerliliğini korumakta ve somut konunun dışında kalmaktadır. Başkaları'nın değerlendirilmesine ilişkin önemli bir nokta da, bireyin, erdemlilik sürecindeki gelişimi açısından, diğer insanları yani başkalarını eleştirip değerlendirmekle gündemini sınırlı tutmasındansa, eleştirel yaklaşım ve yeteneğini daha çok kendi kişiliğine yönelterek, gelişmesine katkıda bulunması gereğidir.

Benlik (nefs) ve başkaları, insan için, erdemlilik yolunda birbirini destekler iki engeldir (Geylani).⁴²

C- Baskıcı ve Zorba Toplumsal Yönetim

Baskıcı ve zorba bir toplumsal yönetim olgusunun insan hakları anlayışı ve inancını olumsuz yönde etkileyeceği kuşkusuzdur. İnsan hakları anlayışı ve inancının olumlu yönde yerleşip gelişmesi, mutlak anlamda, çağdaş ve evrensel ölçütler paralelinde özgür bir ortamın varlığı koşuluna bağlıdır. Özgürlüğün olmadığı yerde zor ve baskı vardır; zor ve baskı ise, insanlık yaşamını ve gelişimini engellemekten başka bir sonuç veremez. Çağdaş insanlığın uygarlık yolunda önemli başarılar elde etmesinin, özellikle baskıcı olmayan bir ortamın sağlanmasına bağlı olduğunda hiçbir kuşku yoktur.

Özgürlük kavramı bir yandan eylem, istenç, inanç ve değerlendirmelerimizin öznesi olmamız anlamında istenç özgürlüğünü; diğer yandan da inanma ve davranma özerkliği anlamında inanç ve eylem özgürlüğünü içermektedir. Özgürlüğün bu iki boyutu arasında önemli bir ilişki vardır ve bu yakın ilişki, özgürlüğün bir bütün olarak ele alınmasını ve varlığının benimsenmesini gerekli kılar. Özgürlük konusunda hukuka düşen ödev, bireylerin ve toplulukların hem istenç özgürlüklerinin ve hem de inanç ve eylem özgürlüklerinin gerçekleşmesi için gerekli olan koşulları hazırlamaktır. Siyasal düzenin amacı da bu anlamıyla özgürlük olmalıdır. Hukuk, bütün insanları kendi başlarına birer amaç olarak benimsemek durumundadır; bu bağlamda, hukukun çözümüyle gereken gerçek sorun,

özgür bilinç sahibi varlıklar olarak bireylerin birbirlerine baskı yapmasını engellemektir. Hukuk, bunu, kişilerin her birinin kendi özgürlüğünü diğer tüm kimselerin özgürlüğüyle uyumlu olarak kullanacağı bir biçimde düzenlemek suretiyle yapacaktır.⁴³

İstenç, inanç ve eylem alanlarını içerecek anlamda bir bütün olarak özgürlüğün en önemli işlevi, evrensel hukuksal değerlerin bulgulanması, algılanması ve yaşantılanması sürecinde kendisini gösterir; özgürlük, gerçekte bu nedenden ötürü en büyük öneme sahip bulunmaktadır. Adalet, insan hakları, hukuk devleti, demokrasi vb. evrensel hukuksal değerlerin somut içeriksel öğelerinin sağlıklı bir biçimde bilinmesi ve oluşması için özgür bir ortamın varlığının bir önkoşul olduğunda hiçbir kuşku olamaz. Özgürlüğün değil de baskının egemen olduğu, baskının izlerinin bile söz konusu olduğu bir toplumsal yaşam ortamında, evrensel hukuksal değerlerin yetkin ve sağlıklı bir biçimde bulgulanmasına, algılanmasına ve özellikle yaşantılanmasına olanak yoktur.

Böylece, özgür toplumsal yaşam ortamının sağlanmasının, iki açıdan önem taşımakla bir üstünlük elde ettiği vurgulanmalıdır: Özgür toplumsal yaşam ortamı, bir yandan kendisi bir değer olarak önem taşımakta; diğer yandan ise, hem bir değer olarak kendisinin ve hem de, insan haklarına ilişkin diğer evrensel hukuk değerlerinin bulgulanması, algılanması ve yaşantılanması için bir önkoşul olmakla gerçek önemini göstermektedir. Özgür bir ortam olmadan, özgürlüğün kendisinin bile anlam ve değeri bilinemez.

(42) Güler, s. 261.

(43) Pound, s. 97.

VI- SONUÇ

İnsan haklarının filozofik temelleri konusunda son söz olarak vurgulanması gereken husus, insan hakları kavramı ve olgusunun etik ve inançsal bir yapıya sahip olduğunun anlaşılması gereğidir. İnsan haklarının ahlaki boyutu kavranıp içselleştirilmeden, toplumsal yaşamda adil ve esenlikli bir ortamın oluşturulması olanaklı bulunmamaktadır. Tüm insanlık tarihi sürecinde geçerli ve yerleşik bulunan kadim insanlık idesi, insan hakları çerçevesi ve temelinde bulunan 'hak' ve 'adalet' kavramlarını nesnel ve gencl geçerli olan etik /ahlaki/inançsal bir zeminde algılamış ve bunu 'insani bir varoluş biçimi' olarak sunmuş bulunmaktadır.

Bu bağlamda yapılması gereken, insan haklarının bu önemli ve temel özelliğinin bireysel ve toplumsal düzlemde algılanıp içselleştirilmesi için gerekli ve uygun demokratik olanak ve yöntemlerin işlerlik kazanmasına katkıda bulunmaktır. Bu konuda da öncelikle kamusal ve siyasal erk yetkililerine önemli ödevler düştüğü açıktır. Çağımızın özgün olarak sahip olduğu 'küreselleşme' çerçevesindeki olanaklılık durumları ve özellikle kitle iletişim araçları, bu noktada büyük önem ve etkinlik özelliği arz etmektedir. Çağdaş insanlık olgusu, insan hakları inancının yerleşmesi ya da görmezden gelinmesi yol ayrımında tercihini yapma aşamasına her bakımdan gelmiş bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALEKSEYEV, V. P.: İnsan Türünün Kökeni ve Gelişimi (çev. Alaaddin Şenel), İstanbul 1993.
- ARAL Vecdi: Varlığı Vareden İke Sevgi, İstanbul 2005 (Metinde "Aral VVİS" biçiminde gösterilmiştir).

- ARAL, Vecdi: Adaletli Yaşam, "Sorumluluk ve Kişiliğin Kazanılması", İstanbul 1993 (Metinde "Aral AY" olarak gösterilmiştir).
- ARAL, Vecdi: "Dünya Görüşü Nedir?", b.y.: İÜHFD (Halil Arslan'ın Anısına Armağan), Ayır Bası, İstanbul 1978, s.25-41 (Metinde "Aral DGN" olarak gösterilmiştir).
- BOOKCHIN, Murray: Özgürlüğün Ekolojisi - Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü (çev. Arif Türker), İstanbul 1994.
- BOTTOMORE, Tom: Siyaset Sosyolojisi (çev. Erol Mutlu), Ankara 1987 (Metinde "Bottomore SS" olarak gösterilmiştir).
- COOKER, Francis William: Readings in Political Philosophy, The Macmillan Company, New York.
- DONNELLY, Jack: Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları (çev. Mustafa Erdoğan/Levent Korkut), Ankara 1995.
- DUBROVSKI, David: The Problem of the İdeal, Progress Publishers, Moscow 1983.
- FOUCAULT, Michel: Ders Özetleri 1970-1982 (çev. Selahattin Hilav), 3. Baskı, İstanbul 1993.
- FRIEDMANN, W.: Legal Theory, Stevens and Sons Ltd., İkinci Baskı, London 1949.
- GÜRBÜZ, Ahmet: Hukuk ve Meşruluk/Evrensel Erdem Üzerine Bir Deneme, İstanbul 1998 (Metinde "GÜRBÜZ HM" olarak gösterilmiştir).
- GÜRBÜZ, Ahmet: Harabede Define/Tasavvuf Felsefesinde Temel Vurgular, İstanbul 2003 (Metinde "GÜRBÜZ HD" olarak gösterilmiştir).

- GÜRER, Dilaver: Abdalkadir Geylani, Hayatı, Eserleri, Görüşleri. İstanbul 1999
- HAKİM, Peter/LOWENTHAL, Abraham F.: "Latin Amerikanın Kırılğan Demokrasileri", b.y.: Demokrasinin Küresel Yükselişi (der. Larry Diamond /Marc F. Plattner), Ankara, 1995, s.357-370.
- HA'EMİ, Hüseyin: "İslam'da İnsan Hakkı ve Adalet Kavramı", b.y.: İnsan Hakları Sempozyumu, İstanbul, Haziran 1995, s.25-40.
- HEGEL: Felsefi Bilimler Ansiklopedisi I, Mantık Bilimi (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul 1991 (Metinde "Hegel I'BA" olarak gösterilmiştir).
- HEGEL: Tinin Görüngübilimi (çev. Aziz Yardımlı), İstanbul 1986 (Metinde "Hegel TG" olarak gösterilmiştir).
- HEGEL: Hukuk Felsefesinin Prensipleri (çev. Cenap Karakaya), İstanbul 1991 (Metinde "Hegel HFP" olarak gösterilmiştir).
- HELLER, Agnes/FEHER, Ference: Postmodern Politik Durum (çev. Şükri Argın/Osman Akınbay), Ankara 1993.
- İBN ARABİ: İlahi Aşk (çev. Mahmut Kanık), İstanbul 1988.
- İMMANUEL KANT: Pratik Usun Eleştirisi, Çev. İsmet Zeki Eyuboğlu, İstanbul 1989.
- KOLAKOWSKI, Leszek: "Demokratik Bir Çağın Belirsizlikleri" (çev. Mehmet Küçük), b.y.: Demokrasinin Küresel Yükselişi (der. Larry Diamond/Marc F. Plattner), Ankara 1995, s. 389-392.
- KUŞEYRİ: (Bulunduğu Yayın) Kuşeyri Risalesi, Haz. Süleyman Uludağ, 3.baskı, İstanbul 1999.
- MARKS, K.: "Mutlak Eleştirinin Üçüncü Kampanyası", b.y.: Marks, K./Engels F. : Kutsal Aile Ya da Eleştirel Eleştirinin Eleştirisi (çev. Kenan Somer), Ankara 1994, s. 136-191 (Metinde "Marks MEÜK" olarak gösterilmiştir).
- NUTKU, Uluğ: "İnsan Hakları İdc mi? Gerçek mi?", b.y.: Simurg. Ekim 1996, Sy.1, Mersin Üniversitesi Bilimsel Toplantı Topluluğu.
- ÖZBİL.GEN, Tarık: Eleştirel Hukuk Sosyolojisi Dersleri, C.I, İstanbul 1971.
- PERRY, Ralph Barton: Realms of Value : A Critique of Human Civilization, Harvard University Press, Cambridge 1954.
- POOLE, Ross: Ahlak ve Modernlik (çev. Mehmet Küçük), İstanbul 1993.
- POUND, Roscoe: Law and Morals, New York 1969.
- SCHIELER, Max: İnsanın Kosmos'taki Yeri (çev. Tomris Mengüşoğlu), İstanbul, tarihsiz (Metinde "Scheler İKY" olarak gösterilmiştir).
- SCHELER, Max: "Felsefi Dünya Görüşü" (çev. Akın Etan), b.y.: Bedia Akarsu : Çağdaş Felsefe, İstanbul 1979, s.220-231 (Metinde "Scheler FDG" olarak gösterilmiştir).
- SPONVILLE, Andre Comte (Bulunduğu Yayın): L'Express, 25 Mayıs 1995.
- TUSİ, Ebu Nasr Serrac: El-luma' (çev. Prof. Dr. İl. Kamil Yılmaz), İstanbul 1996.